

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Шостак Оксани Григорівни
«ХУДОЖНІ ВИРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ТВОРЧОСТІ
СУЧАСНИХ ПІВНІЧНОАМЕРИКАНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ КОРИННОГО
ПОХОДЖЕННЯ», поданої на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук
зі спеціальності 10.01.04 – література зарубіжних країн**

Актуальність теми дисертаційної роботи Шостак Оксани Григорівни відрізняється одночасно міждисциплінарною теоретичністю і охопленням великого історико-літературного матеріалу. Тема «національна ідентичність» в наші дні привертає пильну увагу. Про неї пишуть, сперечаються та бачать у вирішенні її ключ до оцінки творів мистецтва. Зрозуміло, що ідентичність - складний феномен, інтерес до нього посилюється у зв'язку з глобалізацією, інтеграцією та іншими соціально значущими процесами. У літературознавстві назріла необхідність прояснити ситуацію, яка пов'язана з розумінням історико-культурних процесів, що відбуваються у світі. Важливість роботи О.Шостак в аналізі нових тенденцій у вибудовуванні моста розуміння прагнень корінних народів США та Канади, які зберігають пам'ять про п'ять століть безжального геноциду.

У творчості кращих корінних письменників, розглянутих в монографії, художньо переломилася драма втрати, пошуку і нового набуття своїм народом національної ідентичності. Звісно, що саме постановка і розгляд цієї проблеми національної, культурної ідентичності, художньо-естетично відображеної в творчості сучасних письменників різних етнічних груп, дає можливість побачити не тільки художнє розмаїття у розумінні своєї особистої долі і свого народу, а й уточнити багато літературознавчих уявлень про особливості етнічної літератури, її естетичної складової, її місця у національному культурному каноні, і головне - уникнути пастки політизованої та ідеологізованої теорії мультикультуралізму, в якій сучасні критики все частіше вбачають прихованою за політкоректністю ідеологію колоніального домінування.

Крім того, в дисертації заповнюється прогалина у вивченні історії американської літератури і культури. Література корінного населення Америки весь час замовчувалася. Ніби й не було взаємовпливу між євроамериканською культурою і письменниками корінного походження, ніби Америка з самого початку була “virgin land”. Голос Іншого не чули довгі роки, але зараз, коли зазвучали голоси видатних індіанських письменників, це вже не можна не помітити.

Вперше у вітчизняному літературознавстві на широкому літературному й теоретичному матеріалі проаналізовано категорія ідентичності як семантико-поетикальна домінанта творчості корінних письменників Північної Америки. Закладена основа розвитку теорії та літературної історії «корінних північноамериканських студій» на тлі мейнстрімової культурної парадигми США та Канади кінця ХХ – початку ХХІ століття. Міждисциплінарний характер дослідження, дозволив збагатити літературознавчий інструментарій, забезпечив масштабність постановки проблеми, переконливість її вирішення. Роботу в цілому відрізняє глибоке занурення в політико-історичний, культурологічний матеріал; а звертання до лінгвістичних особливостей творів дозволяє авторові відкривати нове значення понять та образів. Настільки ж переконливою видається і **наукова новизна дисертаційного дослідження**. Багато імен і назв творів, переклади аналізованих текстів, а також назви корінних народів уперше введено до українського літературознавчого обігу. Дисертант пропонує по-новому поглянути на літературу корінних американців, яка, дійсно, вражає ліризмом, поетичністю, духовними прозріннями, звертаючи увагу на наукову необґрунтованість розуміння індіанської літератури як – напіввимерлий («так вважала Т.Н. Денісова» с.12).

У цій полеміці віддзеркалюється нове відношення до етнічної літератури загалом та до літератури корінних письменників Америки, зокрема. Резонансне дослідження Метью Хермана «Politics and Aesthetics in Contemporary Native American Literature: Across Every Border», де критик

підкреслює важливість вивчення естетичної складової цієї літератури «як **художньої літератури**» («Native American literature as *Literary*, that is, as a mode of expression that is recognizable to dominant literary tastes and that excites elite literary pretensions» p.42), яке на жаль, не згадується в дисертації, підкреслює співзвучність підходу дисертантки з міжнародним напрямом розуміння важливості такої розвідки. Дійсно, актуалізація художньо-естетичних складових такої літератури, а не зосередження на політичному «колоніальному», або етнокультурному змісті текстів «про культуру», сприяє **де-маргіналізації** цієї культури. Коментуючи літературознавчі розвідки російських дослідників, О.Г. Шостак слушно наполягає відмовитися від термінів на зразок «дикий» або «дикунка», коли йдеться про персонажі корінного походження [Димитрова], наголошуючи, що це свідчить лише про «інтелектуальний расизм», який бере початок від «білого погляду» (с.12-13).

В роботі О.Г.Шостак відкриваються повністю виправдані нові шляхи в осмисленні розвитку національної американської літератури. Інтердисциплінарний підхід звернення до культурологічного, історичного, лінгвістичного матеріалу в побудові літературознавчого аналізу досліджуваних художніх текстів робить дану роботу вельми цікавою, свідчить про актуальність та новизну обраного автором напрямку наукового дослідження. До теперішнього моменту в українському літературознавстві не існувало фундаментальних досліджень творчості корінних письменників Північної Америки як складника американського та канадського корпусу літературних творів і феномену культури, тому теоретична та історико-літературна новизна цієї роботи безсумнівні.

Зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Дисертацію у вигляді монографії підготовлено в межах наукової теми кафедри іноземних мов та прикладної лінгвістики Національного авіаційного університету «Філологічні виміри національної ідентичності у культурі англомовних країн» (номер реєстрації 104/12.01.04).

Практичне значення отриманих результатів. Матеріали дисертації можуть бути використані в розробці курсу лекцій з історії і теорії американської літератури і культури, а також при проведенні семінарів та спецкурсів в рамках вивчення зарубіжної літератури, можуть стати основою підручників і навчальних посібників, використовуватися в коментарях до досліджуваних текстів.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність.

Мета й завдання дослідження, а також структура дисертації, засвідчують серйозність, проблемну насиченість й обґрунтованість запропонованої систематизації складного теоретичного та історико-літературного матеріалу. Дисертація виконана на сучасному науковому рівні із залученням адекватних методів комплексного філологічного дослідження та інтердисциплінарних підходів, що дозволяють отримати результати, які відповідають цілям і завданням наукової роботи. Достовірність отриманих результатів підтверджує достатня кількість проаналізованих та перекладених авторкою оригінальних текстів, а також критико-аналітичний коментар теоретичних досліджень з проблем національної ідентичності.

Усі теоретичні та історико-літературні узагальнення і висновки дисертації обґрунтовані на підставі отриманих результатів власних досліджень. До позитивних характеристик роботи слід віднести передусім ерудованість її автора. Усі чотири розділи дисертації містять численні відсилання до спеціальних праць, до самих різних наукових напрямів і шкіл, живий інтерес до обраної теми про що говорять, зокрема, і кількість опублікованих нею за результатами дослідження наукових робіт, і власний переклад фрагментів текстів, що аналізуються. Робота вражає вже великою кількістю освоєного різнопланового наукового, історичного, культурологічного та художнього матеріалу. Список використаних джерел – шістсот п'ятдесят позицій.

Основний зміст дисертації та його оцінка. Дисертаційна робота у формі монографії викладена українською мовою на п'ятисот сорока трьох сторінках тексту і включає вступ, огляд літератури, опис матеріалів і методів дослідження, складає чотири розділу власних досліджень, аналіз та узагальнення результатів досліджень, висновки, список використаних джерел. Отже, структура та обсяг монографії відповідають вимогам до докторських дисертацій. Структура дисертації відповідає меті. Дослідження здійснено аргументовано, логічно вивірено, послідовно.

Зазначимо, що складність проблематики дослідження не тільки в об'єкті дослідження оригінальних та не перекладених українською прозаїчних творів дуже різних прозаїків, але передусім у теоретичній багатовекторності обраної проблеми, до того ж, що концепції біологічної, расової, національної, культурної та мультиідентичності залишаються вкрай дискусійними, не кажучи вже про форми художнього модерністського та постмодерністського втілення протестного самовизначення особистості, як це, наприклад, не можна не помітити в образі Паулін (роман «Сліди» Луїз Ердріх), яка відмовляється від усього індіанського. Цей аспект інтерналізації та драматизації проблеми національної ідентичності в контексті теорії «плавильного горщика» мультикультуралізму заслуговує на більш пильне прочитання тим паче, що ця ситуація наочно віддзеркалилась у протистоянні двох письменниць, отримавши назву – “Silko-Erdrich controversy” з приводу роману “The Beet Queen”, який, на жаль, детально не розглянуто в дисертації. Підкреслимо, що полеміка ця більш ніж інтерпретаційна – вона принципова, бо будується на філологічній вірності твору.

Контр-есенціалістська позиція Луїз Ердріх, яку критикувала Сілко, ще більш яскраво відображена в романі «Сліди», який лише побіжно згадується у дисертації. Героїня роману Паулін сприймає життя “through the eyes of the world outside” («очима зовнішнього світу») та проходить через кризу ідентичності, прагнучи “to dissolve”, позбавитися свого коріння заради нової особистісної ідентичності. Для Ердріх пряма політизація проблеми

ідентичності неприйнятна («overt expression is often counterproductive») - такою була її позиція в цій полеміці. Тому у центрі роману - невирішальна тайна людини, таємничість людини і на погляд «ззовні», і для самої себе.

У вступі дисертантка обґрунтовує актуальність теми і засвідчує її зв'язок з науково-дослідними програмами, формулює мету та підпорядковані їй завдання (аж 19?!), визначає об'єкт і предмет дослідження, наводить перелік методів дослідження, висвітлює наукову новизну і практичне значення результатів, окреслює особистий внесок, відомості про апробацію результатів, публікації, обсяг і структуру роботи.

У першому розділі «ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ КОРИННИХ НАРОДІВ ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ», який складається з 9 підрозділів, висвітлено провідні інтердисциплінарні підходи у філософській, історичній, політичній, культурно-релігійній, соціологічній перспективах, які допомагають з'ясувати склад національної ідентичності корінних народів Північної Америки. Представлено досвід наукознавчої рефлексії з залученням праць відомих вчених різних галузей гуманітарних знань. У всій складності цієї інтердисциплінарної проблематики авторові потрібно було розібратися аналітично, критично, а не викласти реферативно. Це величезний матеріал і дисертантка його прекрасно опанувала. Розглянуто широке коло проблем: політичні аспекти ідентичності корінних народів у сучасному світі, історико-політичні взаємини з корінними народами, імагологічний ракурс «свій» - «чужий», проблема мовної ідентичності, релігійної та гендерної ідентичності. З цим пов'язана теоретична значущість та актуальність дослідження Оксани Шостак, яка продовжує ряд аналогічних теоретичних студій, що їй передують.

Дисертація настільки об'ємна й фундаментальна за аналітикою наукового й історико-літературного матеріалу, що мені видається за можливе розглянути тільки найбільш дискусійні аспекти. Так, можна помітити, що дисертантка прекрасно орієнтується у всіх областях індіанського дискурсу. Це очевидно в зауваженні, правда не підхопленого далі аналізом та

порівняннями, щодо **концепції Індіанського Відродження**, яка дуже рішуче була розкритикована знавцями та сформувала цілий напрям у критиці (critical reassessments of the Native American literary renaissance) У дисертації хотілося б бачити більш чітке пояснення, чому так сталося. До речі, не тільки згаданий Оксаною Шостак дослідник К.Вамак, а й впливовіший критик та письменник Louise Owens вважає, що «так званий ренесанс» - це “overstatement”, так як принижує вражаюче багатство вже давно існуючої усної індіанської традиції, що з'явилася набагато раніше "першої звісточки" момадеевського ренесансного роману.

Розмах і насиченість розглянутого у дисертації матеріалу іноді не дозволяє авторки зосередитися на більш глибокому критико-аналітичному підході, який би підкріплювався художніми текстами, тим більше, що тексти, обрані дисертанткою, як правило, ніде прямо не декларують головної проблеми, як наприклад, в прихованій іронічності оповіді Шермана Алексі з провокаційною назвою “Assimilation”, яка чому-то не долучена до розгляду в основній аналітичній частині монографії.

Тому складається розрив між розглядом етно-культурної теорії і безпосереднім предметом дослідження - «поетикальними особливостями художнього виявлення національної ідентичності» (як це визначає автор у предметі дослідження), а літературні твори, може часом скластися враження, це тільки вторинні докази для розуміння важливої історико-культурної теми ідентичності.

Але згодом у наступних розділах монографії відкривається широка панорама аналізу і розуміння багатовекторного художнього вираження національної ідентичності, і це не залишає сумнівів, що перед нами робота серйозного філолога-літературознавця, а дослідження літератури зроблене зовсім не для того, щоб доповнити соціо-філософський дискурс про національну ідентичність індіанців.

У другому розділі **«СПЕЦИФІКА КРИТИЧНОГО ОПРИЯВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ЛІТЕРАТУРІ НАРОДІВ ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ: ВИТЛУМАЧЕННЯ ТА РІВНІ**

взаємодії» розглянуто важливий для розуміння розвитку корінної літератури етап становлення літературної критики корінних американців. Дисертантка обґрунтовано доводить, що в цьому процесі (1970 та кінець 1990-х) простежується конфлікт висловлювань. З'ясовано, що літературознавці зосереджували увагу на тлумаченні таких явищ, як «літературний індіанський націоналізм», «постмодерністський фронтірний текст», індіанська «квір-теорія». Оксана Шостак не просто перелічує ці дискурси, окреслюючи етапи розвитку критичних уявлень, а розглядає їх художні проєкції у наступних розділах монографії. Попри різні підходи до пошуку методів аналізу творів корінних письменників, дисертант помічає, що усі без винятку дослідники визнають маргіналізацію більшості творів написаних письменниками корінного походження у загальноамериканському каноні. Але тут варто було би окреслити, що дослідники мають на увазі під формулою «загальноамериканського канону».

Вісім підрозділів третього розділу «МИНУЛЕ Й СУЧАСНІСТЬ У ПРОЗІ КОРИННИХ ЖИТЕЛІВ ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ: ПАМ'ЯТЬ, ТРАДИЦІЯ, СЬОГОДЕННЯ» присвячено аналізу різних проблемних аспектів романів Джозефа Бойдена «Оренда», Леслі Мармон Сілко «Сади в дюнах», роману Ігнатії Брокер «Жінка нічного польоту», «Альманах мертвих» Леслі Мармон Л.М.Сілко» та багатьох творів Н.С.Момадея і Л.Ердріч, які, на думку дослідниці, об'єднані невід'ємним процесом пошуку власної національної ідентичності.

Широта фактичного матеріалу, багатоаспектний аналіз: біблійний символізм, антиколоніальна протестність, архетип віндіго, концепція простору, ацентрізм як парадигма дому, імагологічна бинарність «Я-Інший» демонструють не тільки семантичну і теоретичну насиченість, а й продуману системність уявлення проблеми.

Разом з тим, хотілося б звернути увагу на непросте ставлення письменників до завдань зображення національної складової. В дисертації створюється враження, що всі письменники прагнуть знайти шляхи у зображенні національної ідентичності. На с. 374 О.Г.Шостак підсумовує свої

спостереження так: «Рівноважне співвідношення минулого й теперішнього в сучасних романах корінних письменників засвідчує тяжіння багатьох із них до відтворення балансу часів ...Минуле й сучасність у прозі корінних письменників постають як невід'ємний процес пошуку власної національної ідентичності».

Тоді виникає питання, як що це так, і всі письменники прагнуть цього, чому Луїз Ердріх (і не тільки вона) поетикою своїх романів підтверджує протилежний принцип: «the subtler and more artistic work can change more minds than the preaching» (р.52 cit: «Politics and Aesthetics in Contemporary Native American Literature»), а відома письменниця, поет Rayna Green, директор Американсько-індіанської програми, теж упевнена що “identity is never simply a matter of ... natural birthright. Perhaps once, long ago, it was both. But not now...., identity is a matter of will...”

Я теж вважаю, що на сучасному етапі розвитку етнічної літератури Америки, і тут я базуюсь на дослідженнях азійсько-американської літератури, які виконано останнім часом на нашій кафедрі, зосередженість на проблемі національної ідентичності на фоні постмодерністської та постструктуралістської недовіри до Великих Метанарацій значно складніше і потребує більш диференційного підходу критиків до виявлення найбільш значущих розбіжностей у вві всіх типах дискурсів щодо національної ідентичності.

Аналізу постмодерністських тенденцій в сучасній американо-індіанській літературі присвячено четвертий розділ «(ПОСТ)МОДЕРНІСТСЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЛІТЕРАТУРИ КОРИННИХ НАРОДІВ: ВИТЛУМАЧЕННЯ Й РІВНІ ВЗАЄМОДІЇ», де, взята в дужки приставка (пост), виглядає багатозначною. Крім зауваження на самому початку, що «творчість корінних письменників не є форпостом постмодернізму» (що можна трактувати як імпліцитне пояснення цього), виникає зрозуміле запитання історика літератури: мабуть тоді ознаки модерністської естетики теж мають ся на увазі? Як і де це можна помітити в аналізі текстів, а не тільки у висловах згаданих критиків?

У семи підрозділах на сімдесяти сторінках монографії за проблемним принципом розподілено аналіз найзначніший прози корінних письменників. Тут і багатосторінкові романи, і оповіді, які проаналізовані у співвідношенні з контекстом творчості і з літературним контекстом цього періоду.

Перед нами серйозна, цілком самостійна, творча робота, яка містить оригінальні й переконливі спостереження та об'єктивні висновки, вагомі як з теоретичної, так і з історико-літературної точки зору. Деякі зауваження мають характер не переліку недоліків, а дискусії чи заохочення до подальших роздумів.

Можна не погоджуватися з постановкою проблеми або с конкретним вибором для аналізу саме цього твору, але не можна не визнати, що підхід О.Г.Шостак дозволяє розкрити досі невивчену проблематику засадничого значення на рівні семантики, тематики, поетики та в контексті розвитку сучасної американо індіанської літератури.

Це інша сторона очевидної складності. Тим більше, що було потрібно обґрунтовано продемонструвати виявлену в текстах постмодерністську поетику, яка окрім розтиражованих формальних прикмет, слушно згаданих у підрозділах, пов'язана зі складною семантико-поетологічною природою «епістемологічної невпевненості». Цей аспект аналізу «пізнавальних коливань» з огляду на вплив постмодерністської поетики на зображення корінної ідентичності майже не акцентований в роботі, хоча звісно, що Л.Сілко, явно перебільшуючи, звинувачувала Ердріч саме в тому, що у пошуку постмодерністських підходів вона відкинула будь-що, пов'язане із рідним племенем (с.100). В дисертації цій вислів не коментується, але з цим варто було б не погодитися, адже прямо не проголошене не завжди є відсутнім. Тобто художнє ціле є більш діалектичним, внутрішнім конфліктним, ніж низка іронічних прийомів та визначень. За логікою Л.Сілко виходить, що залучення постмодерністської техніки, чому присвячений четвертий розділ, тільки заважало письменникам у зображенні корінної ідентичності? Також постає ще одно питання відносно твердження

Р.Паркера, з яким погоджується дисертантка (с.226): мова йде про «відчуження індіанської поезики від того, що становить ціннісні орієнтири мейнстрімової культури». Хотілось би зрозуміти, через які (білі) мейнстрімові постмодерністські тексти відбувався прямий вплив американського постмодернізму. У підрозділі 4.7. «Пастиш як спосіб віднайти власну ідентичність у збірці Шермана Алексі «Найкрутіший у світі індіанець» на основі розгляду лише одного оповідання «Їдці гріхів» робиться висновок про пастиш як головний художній засіб усієї збірки (с.454). Але з цим теж важко погодитися. І центральне оповідання, назва якого є назвою збірки, і згадане мною «Асиміляція» не мають рис притаманних постмодерністському пастишу, у якому теоретик постмодернізму Ф.Джеймсон бавить лише порожню пародію, «статую зі сліпими очима». В згаданих мною оповіданнях розкрити глибоко життєві стосунки і вчинки - на межі моралі, які змінюють не тільки розуміння самих себе, а і тих, хто поруч.

Складність і багатоаспектність проблем, що порушуються автором дисертації, зберігає можливості для продовження наукової дискусії по цілому колу засад історико-літературного характеру. Серед них такі: які естетичні та поетикальні (а не тільки тематичні) критерії притаманні індіанському літературному канону та мейнстрімовому американському, які риси індіанського модернізму досліджувались в творах письменників (є тільки посилання на критика на с. 191.: «Л.Оувенс набув слави «першого естета індіанського модернізму й постмодернізму»), у чому відмінність модерністських трактовок ідентичності від постмодерністських.

Хочу окремо підкреслити, що філологічна зрілість та захопленість О.Г. Шостак темою дослідження, проявляється протягом всього тексту дисертації в наданих власних перекладах, і це не може не викликати поваги до цього дослідження. На жаль, мені бракує не тільки фрагментів оригінальних текстів, які наводяться протягом аналізу лише у власних перекладах, але й власних імен та назв творів англійською.

Наведені зауваження носять скоріше дискусійний, ніж концептуально-принциповий характер і не впливають на інтерпретацію результатів наукового дослідження. Істотні недоліки в дисертаційній роботі та авторефераті **не виявлені**, хоча зустрічаються окремі несуттєві погрішності. Серед них згадаю деякі: на с. 589 посилання 601 – помилка в назві роману «Духі («ChanSes»?), різне написання українською імені Силку/Сілку, повтори в назвах підрозділів 2 та 4 («витлумачення й/та рівні взаємодії»).

Аналіз текстів автореферату та дисертації свідчить, що їх зміст є ідентичним. Оформлення автореферату та дисертації відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.17 р.

Відповідність дисертації обраній спеціальності, профілю спеціалізованої вченої ради та вимогам МОН України. За актуальністю, науковою новизною, практичним значенням дисертаційна робота Шостак Оксани Григорівни «художні вираження національної ідентичності в творчості сучасних північноамериканських письменників корінного походження» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових степенів», затвердженого Постановою КМ України № 567 від 24.07. 2013 р. (зі змінами), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.04 – зарубіжна література.

Завідувач кафедри порівняльної
філології східних та англомовних країн
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара,
доктор філологічних наук, професор

Вікторія ЛІПІНА

Підпис Ліпіної В.І. засвідчую:

Учений секретар
кандидат фізико-математичних наук,
доцент, доцент кафедри теоретичної та
комп'ютерної механіки

Тетяна ХОДАНЕН